

Historický exkurz do rašelinišť patriarchátu

Vilém Kubáč

Tokarczuková, Olga. *Empusion*.
Z polského originálu *Empuzjon* (2022) přeložil Petr Vidlák.
1. vydání. Brno: Host, 2023. 367 stran.

Loni vydanou prózu *Empusion* polské nobelistky Olgy Tokarczuk můžeme žánrově označit za postmoderní historický román s prvky magického realismu, thrilleru či, jak se uvádí v podtitulu, „přírodně-léčivého hororu“. Samotná kniha má okouzlující vizuální podobu, za kterou stojí polská výtvarnice Joanna Concejo. Text doprovázejí dobové pohlednice, známky či archiválie. Tento obrazový materiál zdařile dotváří atmosféru doby i místa: ocitáme se v roce 1913 v příhraniční německé (dnes polské) lázeňské vesnici Görbersdorf (Sokołowsko), kam se jezdí léčit pacienti s tuberkulózou.

Již úvodní obsáhlý seznam postav a jejich povolání, čítající „studenta vodovodního a kanalizačního inženýrství ze Lvova“, „gymnaziálního učitele z Královce“, „spisovatele z Vídně“ nebo „filozofa z Berlína“, naznačuje, že vyprávění bude pracovat s multikulturním středo- a východoevropským prostorem a otázkou jeho budoucnosti, která se vpředvečer první světové války jeví při zpětném pohledu obzvlášť palčivě. Tokarczuk dobové úvahy o politice a evropském uspořádání nenásilně aktualizuje i vzhledem k současným událostem:

„Ten pojem ‚národ‘ se mi vůbec nelíbí. Náš císař, váš i můj, říká, že existuje pouze ‚lid‘, národy jsou výmysl. Paradox spočívá v tom, že národní státy potřebují jiné národní státy jako sůl, aby si odůvodnily svou existenci, jeden národní stát nemá žádný smysl, jeho podstatou je konfrontace a hledání rozdílů. Dříve či později to povede k válce.“ (121)

K autentickému zachycení atmosféry přispívá i zvolený jazyk, hemžící se archaismy, němčinou či germanismy. Se stejnou pečlivostí zachycuje autorka také dobovou módu, konzumované jídlo a pití, přírodu a léčebné procesy. Tím vytváří dojem „vesničky, kde se zastavil čas“. Čas se však místním návštěvníkům zároveň dramaticky krátí a jenom očekáváme, kdy dojde k onomu „hororovému“ zvratu.

S nadějí na uzdravení přijíždí do této tajemně působící vesnice výše uvedený student Mieczysław Wojnicz. Ten s kafkovskou akribií sepisuje dopisy otci nebo si vede léčebný deník. Kromě tuberkulózy ho trápí také úzkosti a fobie, pramenící v jeho zážitcích z dětství a dospívání, o nichž se dozvídáme v retrospekcích. Po předčasně smrti matky vyrůstal v duchu rodinných tradic převážně v mužské společnosti, což ho negativně poznamenalo. Nejinak tomu je v „penzionu pro pány“, kde mezi sebou jeho spolupacienti uzavírají podivná přátelství a dohromady vytvářejí zvláštní panoptikum postav.

Ženské postavy se naproti tomu objevují jenom v pozici služek, manželek a matek. V lehké nadsázce lze říci, že v knize nenajdeme stránku, na níž by programově nezazněla předsudečná nebo stereotypní průpovídka vůči ženám:

„Žena představuje přežitou a nižší evoluční etapu, tak o tom píše pan Darwin, který k tomu má přece co říct. Žena je něco jako,“ Lukas hledal vhodné slovo, „evoluční zpozdilec. Zatímco muž se vyvíjel a získával nové schopnosti, žena zůstala pozadu a nerozvíjí se. Proto jsou ženy často společensky postižené, nedokážou si samy poradit a vždy musejí hledat oporu v muži. Musejí na něj dělat dojem. Manipulací, úsměvem. Úsměv Mony Lisy je symbolem celé strategie evoluční dovednosti. Svést a zmanipulovat.“ (101)

Obdobné misogynické výroky, které pronášejí takřka všechny mužské postavy, však nejsou smyšlenými románovými promluvami, nýbrž citacemi z textů vážených jmen světové literatury! Najdeme mezi nimi autory napříč staletími od svatého Augustina přes Schopenhauera s Nietzsche až ke Kerouacovi. Pomocí tohoto postmoderního intertextuálního vtípu dosahuje autorka paradoxně možná lepšího výsledku, než kdyby v rámci těchto „intelektuálních debat“ a „sympózií“ přicházela s dobově hodnověrnou kritikou dobových představ o ženách. Vedle mužského šovinismu si můžeme všimnout i obdobného zobrazení protičernošského rasismu, homofobie a transfobie.

Sofistikovaná výstavba díla se vyjevuje teprve v průběhu četby. K očekávanému „hororovému“ zvratu dojde až v závěrečné kapitole, stejně jako k odhalení magicko-realistického fantaskního pozadí místa; do té doby se převážně popisuje monotónní život v lázních. Také až v závěrečné autorské poznámce v úplnosti odhalíme vynalézavou hříčku s citacemi, poťouchlou anachroničností ne nepodobnou polskému netflixovskému seriálu *1670* (2023).

Kromě otázek politiky a genderu je román prostoupen smrtí. Nejde jen o častá přirozená úmrtí tuberkulózních pacientů, ale rovněž o záhadnou sebevraždu manželky majitele penzionu a ještě záhadnější vraždy a úmrtí v okolních horách. Celá tato linie souvisí s magickou historií místa, kde probíhaly čarodějnické procesy a kde dosud mezi obyvateli panují pověsti o mytických bytostech Tunt-schi, které žijí v horách kolem sanatoria a podílejí se na každoročním obětování vybraných pacientů. V roce 1913 však v Görbersdorfu vše dopadne jinak, čímž se naplní románový podtitul: z hororových bytostí se stanou bytosti léčivé, celý prostor kolem lázní nalezne novou rovnováhu a přinese závěrečné pohádkové vítězství feminismu a LGBTQ+ nad patriarchátem, lží a nenávistí.